

Makale Geliş Tarihi: 21.11.2020 / **Makale Kabul Tarihi:** 14.12.2020

LEVLÂ İLE BAŞLAYAN HADİSLERİ ANLAMAYA YÖNELİK BİR ANALİZ

Sedat YILDIRIM¹

Öz: Allah (c.c.) hak dinini tebliğ etmek üzere bir elçi göndermiş ve bu elçiden gönderildiği kitleyi hikmet, güzel öğütle ve onların anlayabileceği şekilde uyarmasını istemiştir. Birçok ayette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) düşen görevin açık bir davet olduğu buyrulmaktadır. Hz. Peygamber de (s.a.v.) bu konuda çok hassas davranmış ve kendilerini anlayabileceği şekilde insanlarla diyaloga geçmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) verilmek istenen mesajın çok iyi anlaşılması adına farklı inşâ, ihbâr cümle formlarıyla insanları uyarmıştır. Araştırmamızda bu hususla da ilgili olduğunu düşündüğümüz "Levlâ" ile başlayan bazı hadis örneklerini ele alacağız. İnşâ formatında aktarılan bu hadislerde bazı uygulama ve eylemler maslahat ve zorluk gibi etkenlerden dolayı farz olmaktan çıkartılmış veya terk edilmiştir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.v.) cihada katılacak imkâna sahip olmayan kişilerin üzülmemeleri için tüm savaşlara katılmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) misvâkın namaz veya abdest esnasında sürekli kullanılmasını, yatsı namazının gecenin geç saatlerinde kılınmasını sırf zorluk olmaması için farz kılmamıştır. Çalışmamızda "Levlâ" ile başlayan hadislerde sözü edilen vb. hususları anlamaya yönelik bir inceleme yapmak istedik. Bununla hem Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu hadisler özelinde tebliğ metodunu hem de bu cümle formlarıyla aktarılan hadislerin analiz edilerek bu hadislerde verilmek istenen nebevî mesajları ve bu mesajların önemine matuf hususları tespit etmeyi hedeflemekteyiz.

Anahtar kelimeler; Hadis, tebliğ, cümle, inşâ, "Levlâ".

¹ Dr. Öğr. Üye. Ağrı İbrahim Çeçen Üniv. İslami İlimler Fak. Temel İslam Bilimleri Bölümü. Orcid: 0000-0001-5758-8229

AN ANALYSIS TO UNDERSTAND HADITHS WHICH START WITH LAW-LA

Abstract: Allah sent a prophet to announce His true religion and wanted that prophet to warn the people with wisdom, pleasant advices and in a way that they can understand. Accordingly, the Prophet (p.b.u.h.) acted sensitively and communicated using insha (composition) and ihbar (denunciation) sentence forms so that the message can be understood very well. This study addresses some hadiths starting with “Law-la” considered related to this subject. In these hadiths, transmitted in the insha format, some practices and activities were not deemed fard (obligatory) anymore or were abandoned because of factors such as convenience and difficulty problems. For instance, the Prophet (p.b.u.h.) did not take part in all of the wars so that he would not let those who do not have the potential to participate in jihad feel badly about it. The Prophet (p.b.u.h.) did not make it a fard to use miswak all the time during salaah and ablution or to perform the isha prayer at the late hours of the night just because he did not want people to have difficulty. In this study, we wanted to make a survey towards understanding the points made by hadiths which start with law-la. By this, we aim to determine both the Prophet’s (p.b.u.h.) method of declaration specific to these hadiths, and the prophetic messages which are wanted to be given via these hadiths by analysing the hadiths transmitted in these sentence forms, and the subjects directed towards the importance of these messages.

KeyWords: Hadith, notification, sentence, construction, “Levlâ”.

Giriş

Hz. Muhammed'in (s.a.v.), insanların yeniden Mümin olmaları için benzersiz bir gayret gösterdiği bilinmektedir. Esasen bu gayret O'nun taşıdığı tebliğ sıfatının bir gereğidir. Nitekim Mâide sûresinin 67. âyetinde, *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez."*² Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.v.) bir peygamber olarak, insanların helal haram bilincine sahip olmaları ve en ideal insan olma konumuna gelmeleri için insanlarla diyaloga geçmiş ve onları en anlaşılır bir dille uyarmıştır.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) üstün Arapça konuşma yetisine sahip olması, onun (s.a.v.) tebliğ ettiği dinin daha net bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), özlü konuşma melekesiyle üstün kılınmıştır. Şöyle ki Rasûlullah (s.a.v.) bir hadisinde *"Ben altı şeyle peygamberlere üstün kıldım. Bana cevâmiu'l-kelim (özlü hitabet) verildi. (...)"*³ şeklinde buyurmuştur. Dolayısıyla en fasih olan ve özlü konuşma melekesine sahip bir Peygamber'in farklı tarzlarda tebliğ görevini icra etmesi kaçınılmazdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), bazen emir vb. cümle formlarıyla insanları uyarırken,⁴ bazen de bir takım hususların önemini ifade edecek manalarda olan cümle formlarıyla insanlara

² Mâide 5/67.

³ Ebûl-Hüseyin Müslim b. Haccâc Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, Dâru-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye/Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrût, 1991/14129), "Mesâcid", 523, 1/371; Ebûîsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, ŞeriketuMekteb ve Matbaat-u Mustafa el-Bâbî ve Evladîh, 1962:1382, "Siyer", 5, 4/123.

⁴ Müslim, "Zühd", 2980, "Âdâb", 2131, "Libâs", 2065; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thrç. Mustafâ ed-Dîb el-Buğâ, (Beyrut: Dâru'l-İbni'l-Kesîr/el-Yemâme, 1993/1407), "İmân", 3-4, 1/13.

tebliğde bulunmuştur. Şöyle ki Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait hadisler incelendiğinde bu hadisler arasında "Levlâ" edâtlarıyla başlayan cümleler dikkat çekmekte ve bu edâtlarla başlayan hadis cümlelerinde muhtelif konulara dikkat çekildiği görülmektedir.

Zira "Levlâ" ile başlayan hadislerde, -"Levlâ"'nın da cümleye kattığı anlamın bir gereği olarak⁵- bazı hükümlerin bazı sebeplerden ötürü terk edildiği belirtilmektedir. Nitekim bu formda aktarılan birçok hadiste meşakkat ve zorluktan dolayı bazı farz kılınacak hükümlerden vazgeçilmiştir. Mesela ümmete zor gelmesi nedeniyle, abdest veya namaz için misvâk kullanımı farz kılınmamıştır. Aynı şekilde bu sebepten dolayı yatsı namazının geç vakitte kılınması farz edilmemiştir.

Biz de çalışmamızda hadisler arasında "Levlâ" ile başlayan bazı örnek cümleleri ele alarak Rasûlullah'ın (s.a.v.) bu hadislerde verdiği nebevî mesajları inceleyeceğiz. Böylece hem Rasûlullah'ın(s.a.v.) tebliğ metodunu belli kalıplar özetinde analiz yapma fırsatı bulacağız hem de O'nun (s.a.v.) bu kalıplarla önemine vurgu yaptığı hususları tespit etmiş olacağız. Ayrıca bu çalışmamızda temennîde bulunmanın hoş karşılanmadığını ifade eden hadislerle; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) temennîde bulunduğunu ifade eden hadisler arasında zahiren problemleri görünen konuyu ilgili rivâyetleri gündem edinen tartışacağız.

---

⁵ "Levlâ"'nın bu anlamı için bk. Yakûb Hasan b. Kâsım-el-Murâdî, *fi Hurûfi'l-Meânî*, Dâru'l-Küttübî'l-İlmîyye, Beyrût, 1413/1992, 597 ; Mustafa Meral Çörtü, *Arap Dil Bilgisi Nahiv*, M.Ü.İ.F.A.V., İstanbul, 2013, 334.

1. “Levlâ” ile Başlayan Hadislerin Metin Muhtevası Bakımından Analizi

Allah (c.c.), insanlığın tevhitte uzaklaştığı bir sırada, kulu olan Hz. Muhammed’i (s.a.v.) “tüm âlemlere rahmet olmak üzere” bir elçi olarak göndermiştir. Allah (c.c.) bu kutlu elçiye Kur’an’ın deyimleriyle bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak görevlendirmiş⁷ve kendisinden insanlara açık bir tebliğde bulunmasını emretmiştir.⁸

Hız. Muhammed (s.a.v.) ise kendisine verilen peygamberlik görevinin bir gereği olarak insanlara onların anlayabileceği şekilde tebliğde bulunmuştur. O (s.a.v.), insanlarla kurduğu iletişimde -yukarıda da değindiğimiz üzere- farklı cümle formlarını kullanmıştır.

Biz de bu başlık altında Rasûlullâh’ın (s.a.v.) bazı hususların önemine binaen söylediği ve “Levlâ” ile başlayan bazı hadisleri inceleyeceğiz. Böylece Rasûlullah’ın (s.a.v.) bu formdaki cümleleri kullanarak ortaya koyduğu tebliğ metodunu ve O’nun (s.a.v.) işaretle bulunduğu önemli hususları tahlil edeceğiz.

a.Şehâdet Temennîsi **لولا أن رجالا يكرهون أن يتخلفوا...لوددت أني**
أقتل في سبيل الله ثم أحي⁹

Şehitlik Allah (c.c.) tarafından özel olarak mızıklandırılan¹⁰ mücâhid kulların eriştiği kutsî bir makamdır. Öyle ki onlar zahiren ölü görünseler de onlara ölü denilmemesi gerektiğini bizzat Kur’an’dan öğrenmekteyiz.¹¹ O halde bu de-

⁶ Enbiyâ, 21/107.

⁷ İsrâ, 17/105; Furkân, 25/56; Ahzâb, 33/45.

⁸ Mâide, 5/92; Nahl, 16/82; Teğâbün, 64/12.

⁹ Buhârî, “Temennî”, 1, “İmân”, 25.

¹⁰ Bakara, 2/154.

¹¹ Âl-i İmrân, 3/169.

rece ihsanı bol olan bir faziletli amelin önemsenmesi ve teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu nedenden olsa gerek ki Hz. Peygamber (s.a.v.) bu amelin üstün faziletinden söz etmiştir.¹² “Levlâ” ile başlayan bir hadiste de şehâdetin üstün bir amel olduğu belirtilmiştir. Nitekim Ebû Hüreyre’den (öl. 58/678) nakledilen Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Nefsimi elinde bulunduran Allah’a kasem olsun ki, şayet arımdan kalmalarını hoş görmeyen ve kendilerini bindirecek (binnek) bulamadığım birtakım adamlar olmasaydı, Allah yolunda öldürülmeyi, sonra diriltilip (tekrar) öldürülmeyi, sonra diriltilip (tekrar) öldürülmeyi, sonra diriltilip (tekrar) öldürülmeyi isterdim.”¹³

“Levlâ” ile başlayan bu hadisten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.), şehitliği o kadar arzulamaktadır ki tekrar tekrar diriltilip öldürülmeyi istemektedir. Fakat buna engel olan etkenin, maddi imkânsızlıklar sebebiyle cihada katılmamaktan dolayı üzülecek bazı kimseler olduğunu belirtmektedir. Rasûlullah’ın (s.a.v.) bu temennisi ekseninde bazı yorumlar yapılmıştır. Şöyle ki Ahmed b. Muhammed Kastallânî (öl. 923/1517) “Levlâ” ile başlayan bu hadisin şerhinde, Râgip el-İsfahânî’den (öl. h. 5. yy.) naklen, bir şeyi istemenin, o şeyin bilfiil olacağı anlamına gelmediğini belirtmektedir. Yani Rasûlullah’ın (s.a.v.) burdaki temennisi aslında gerçekleşmeyecek bir şeye yöneliktir. Dolayısıyla hadiste cihadın fazileti ve Müslümanların cihada teşviki hususuna yoğunlaşmıştır.¹⁴

¹² Buhârî, “Cihâd”, 20, 21.

¹³ Buhârî, “Temennî”, 1, “İmân”, 25; Ahmed b. Şuayb b. Ali-en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî bi şerhi’l-hâfız Celâlüddînes-Suyûtî ve hâşiyeti’- imâmi’s-Sindî*, Mektebetü’l-Matbûati’l-İslâmîyye, Halep, “Cihâd”, 3, 6/8.

¹⁴ Ahmed b. Ahmed Kastallânî, *İrşâdu’s-Sârîli şerhi sahîhi’l-Buhârî, el-Metbeatu’l-Kübrâ el-Emîrîyye*, Mısır, 1323, X, 275.

Diğer taraftan Kastallânî, hadisteki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şehâdete olan arzusuyla ilgili olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öldürülmeyeceğini bildiği halde nasıl böyle bir temennîde bulunduğu problemine dair Sefâkasî'nin ihtimal dâhilinde verdiği bir cevabı aktarmaktadır. Şöyle ki Sefâkasî'ye göre muhtemelen bu hadis Nisâ sûresinin "*Allah seni insanlardan koruyacaktır.*"¹⁵ mealindeki 67. âyetinden önce vürud bulmuştur.¹⁶ Dolayısıyla bu âyet inmeden önce Hz. Peygamber (s.a.v.) öldürülmeyeceğini bilmediğinden böyle bir temennîde bulunmuş olabilir.

Kastallânî, Safâkasî'nin ihtimal dâhilinde belirttiği bu cevabını aktardıktan sonra söz konusu sûrenin Medîne'ye hicretin ilk yıllarında nazil olduğunu, hadisin râvîsi olan Ebu Hüreyre'nin (öl. 58/678) ise hicretin yedinci yılında Medîne'ye geldiğini dolayısıyla hadisin vürud zamanının âyetin nüzul zamanından sonra olduğunu belirterek Safâkasî'nin bu konudaki açıklamasını tenkit etmiştir.

Kastallânî daha sonra İbn Mülakkın'den (öl. 804/1401) naklen, söz konusu hadisten hareketle âdeten gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeyi temennî etmenin caiz olduğunu belirtmiştir.¹⁷ Esasen hadis ile ilgili bu açıklama çok önceleri, kadim âlimlerden İbn Battal (öl. 449/1057) tarafındanda yapılmıştır.¹⁸

Netice itibariyle "*Levlâ*" ile başlayan hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şehâdeti çok arzuladığı fakat Müslümanlardan oluşan toplumda maddi açıdan zor durumda olan

¹⁵ Nisâ, 4/67.

¹⁶ Kastallânî, *İrşâd*, X, 275.

¹⁷ Kastallânî, *İrşâd*, X, 275-276.

¹⁸ Alî b. Halef b. Abdülmelik Ebû Hasan İbn Battâl, *şerhu sahihi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1423/2003, X, 286.

bazı kimselerin hallerini göz önünde bulundurduğu ve maddi sıkıntılardan dolayı cihattan geri kalan kimselere psikolojik destek çıkmak amacıyla bazı savaşlara katılmamayı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) bu yaklaşımından onun idare ettiği toplumu birçok açıdan kontrol ettiği ve buna göre tedbirler aldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu hadisten cihat ve şehâdetin ne derecede faziletli bir özellik olduğu ve Müslüman bireylerin kendi aralarında empati yapmak suretiyle birbirlerine manevi destek çıkmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

b. Misvâk Kullanımı: *الولاء أن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك*¹⁹

Misvâk, dişlerin temizlenmesinde kullanılmak üzere genellikle erâk (salvadorapersica) ağacından yapılan, bir ucu fırça şeklindeki çubuk parçasına verilen addır. Misvâk ağacı üzerinde yapılan araştırmalar, misvâkın dişleri güçlendiren ve çürümeyi önleyen, lekelerle karşı etkili, dişlerin parlamasını sağlayan, antiseptik özelliği olan, diş etlerini sıkılaştıran, ağız içi asit salgısını dengeleyen, iltihap kurutucu, kanamayı durdurucu ve beyazlatıcı özelliğe sahip etilamin, trimetilamin, florid, alkaloid, silis, saponin, kalsiyum, fosfor, magnezyum, potasyum, sodyum, sülfür, kükürt dioksit, tannik asit, benzil nitrat, sitasterol vb. maddeler ihtiva ettiğini ispatlamıştır.²⁰ Temizliğin çok önemsendiği İslam dininde böylesi temizleyici ve koruyucu bir ağaçtan olan misvâkın kullanılmasında bir beis görülmediği gibi misvâkın nerdeyse farz olacağını bildiren hadisler bulunmaktadır. Bu hadislerden bir tanesi de ““Levlâ”” ile başlayan hadistir. Nitekim Ebû

¹⁹ Buhârî, “Savm”, 27, Temennî, 9; Tirmizî, “Tahâret” 19.

²⁰ Turhan Baytop, “Misvâk”, *Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları, İstanbul, 2005, XXX, 190.

Hüreyre'den nakledilen bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“Şayet ümmetime zorluk çıkarmış olmasaydım, onlara misvâkı (veya dişleri temizlemeyi) emrederdim...”²¹

“Levlâ” ile başlayan ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) misvak kullandığını belirten hadisleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde şöyle bir tablo ile karşılaşırız: Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı rivâyetlerde her namazdan önce bazı rivâyetlerde ise her abdest için misvâk kullanımını zorunlu hale getirme eğiliminde bulunmakla birlikte, ümmete zor gelmesi endişesiyle bu emirden vazgeçmiştir.

Söz konusu hadis, misvâkın faziletli olduğuna ve misvâkın kullanılmasına delalet etmektedir. Ayrıca hadis, dinî mevzularda kolay olanın tercih edilmesine delalet etmektedir. Zaten Hz. Peygamber (s.a.v.) iki şeyden en kolay olanını tercih etmiştir.²² Ayrıca bu hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi ümmetine şefkat ettiği ve onların yükümlülüğünün hafifletilmesini istediği dikkatten kaçmamaktadır.²³

Öte yandan Abdullah b. Abbas (öl. 68/687) misvâk ile ilgili olarak şöyle demiştir: *“Hz. Peygamber (s.a.v.) bizlere misvâk kullanmayı o kadar emrederdi ki biz (nerdeyse) misvâk hakkında vahyin geleceğini zannederdik”* demiştir.²⁴ Ayrıca Hz. Aişe (öl. 58/678) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eve girdiğinde

²¹ Buhârî, “Savm”, 27, Temennî, 9; Süleymân b. Eşâs el-Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenu Ebî Davûd*, DâruRisâleti'l-Alemîyye, Beyrût, 1430/2009, Tahâret, 24; Tirmizî, “Tahâret”, 19.

²² Yusuf b. Abdullah b. Ömer el-Kutubî, *et-Temhîd li mâfi'l-Muvattamîne'l-meânîve'l-esânîd*, thk. Muhammed b. Mustafa el-Alevî v.dğr., Vizâretü'l-Umûmî'l-Evkâf, Mağrib, 1387/1968), 7/199-200.

²³ Süleyman b. Halef b. Sa'd el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta*, Matbaatü's-Saade, Mısır, 1332/1914, I, 130.

²⁴ İbn Battâl, *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*, I, 363.

ağzını misvâkladığını haber vermiştir.²⁵ İmam Nevevî (öl. 676/1277), Hz. Aişe'nin naklettiği bu haberden ağız misvâklamanın tüm vakitlerde faziletli olduğunun anlaşıldığını söylemiştir. Ayrıca Nevevî, misvakın meşakkatten dolayı farz edilmemesinden söz eden hadisten yola çıkarak Rasûlullah'ın (s.a.v.) âyet inmeyen mevzularda içtihadta bulunabileceğini söylemiş ve bu görüşün tercih edilen sahih bir görüş olduğunu ve birçok fakih ve usûlcü tarafından benimsendiğini ifade etmiştir.²⁶

Diğer taraftan misvâkın kullanımı hakkında Kâdî İyâz (öl. 544/1149) ve Kurtubî (öl. 671/1273) çok farklı bir yorumda bulunmuşlardır. Şöyle ki bu iki âlim hadisten yola çıkarak insanların huzurunda ve camide misvâk kullanılmaması gerektiğini ve bunun uygun olmadığını söylemişlerdir.²⁷ Fakat bu görüş pek kabul görmemiştir.²⁸

Görüldüğü gibi "Levlâ" ile başlayan ve misvâk kullanmakla ilgili olan hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) misvâkın faziletine işaret etmiş, hatta bazı ibadetlerde neredeyse misvâk kullanımını farz kılacağını ama Müslümanlara zor gelmesi endişesiyle bundan vazgeçtiğini belirtmiştir.

Ağzın misvâklanmasıyla ilgili olan ve "Levlâ" ile başlayan hadisi ve diğer ilgili hadisleri bir bütün halinde incelediğimizde kişinin hem rabbine karşı hem aile bireylerine karşı hem de topluma karşı temiz ve nezih olması gerektiği

²⁵ Müslim, "Taharet", 253; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, *Müsned*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999/1420, XLII, 58.

²⁶ EbûZekeriyyaMuhyiddin Yahya Nevevî, *el-Minhâçerhu sahihi Müslim b. Haccâc, Dâru'l-hâî't-Turâsî'l-Arabî*, Beyrût, 1392, III, 144.

²⁷ Muhammed Abdurrauf el-Münâvî, *Feydü'l-kadîrşerhü'l-câmi'î's-sağîrminehâdîsî'l-beşîri'n-nezîr, ts. AhmedAbdusselam, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrût, 1322/2001, V, 166.

²⁸ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, IV, 194; Muhammed b. İsmail b. Salâh es-Sar'anî, *et-Tenvîr şerhü'l-câmi'î's-sağîr*, Mektebetü'd-Dâri's-Selâm, Riyâd, 1432/20011, VIII, 387.

anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hadiste sosyal bir varlık olan insanın sosyal düzeyde bir temizlik âdetine sahip olmasının önemine işaret edilmiştir.

c.Yatsı Namazının Geç Kılınması: ²⁹ *لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم أن يصلوا هكذا*

Yatsı vakti, yatsı namazının edâ edildiği zaman ifade etmektedir. Hadislerde diğer namaz vakitleri hakkında açıklama yapıldığı gibi yatsı namazı vakti hakkında da açıklama yapılmıştır.³⁰ Yatsı namazının ilk vakti bir görüşe göre güneş battıktan sonra ortaya çıkan kırmızı şafağın kaybolmasıyla, başka bir görüşe göre ise beyaz şafağın kaybolmasıyla başlar.³¹ Yatsının son vaktine gelince hem fazilet hem de cevaz açısından iki vakti bulunmaktadır. Şöyle ki yatsı namazının fazilet vakti için gecenin üçte biri veya yarısı olduğu yönünde muhtelif görüşler vardır. Yatsı namazının cevaz vaktine gelince bunun sabah namazına kadar devam ettiği belirtilmektedir.³²

Yatsı namazının edâ edilmesinin faziletli görüldüğü vakit konusunda "Levlâ" ile başlayan bir hadis bulunmaktadır. Şöyle ki İbn Abbas'tan şöyle bir rivâyet nakledilmektedir:

*"Bir gece Rasûlullah yatsı namazını çok geciktirdi. Öyle ki insanlar uyudu. (...) Ve şöyle buyurdu: 'Ümmetime zorluk çıkarmış olmasaydım onlara böyle (yatsı namazını geç vakitte) kılmalarını emrederdim.' "*³³

²⁹ Buhârî, "Mevâkîtü's-Salât", 23; Nesâî, "Mevâkît", 20.

³⁰ Müslim, Mesâcid, 612; EbûDavûd, Salât, 2; Tirmizî, Salât, 113; Müsned, 11/649.

³¹ Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî*, Dâru'lhyâi't-Turâsi'l-A'rabî, Beyrut V, 56.

³² Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr şerhu münteke'a-ahyâr*, Dâru'l-Hadis, 1413/1993, Mısır, II, 16.

³³ Buhârî, "Mevâkîtü's-Salât", 23; Nesâî, "Mevâkît", 20.

Ebû Said el-Hudrî'den nakledilen bir rivâyette ise Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

*"(...) Şayet zayıfın zayıflığı, hastanın hastalığı olmasaydı ben bu namazın gecenin yarısına kadar tehir edilmesini emrederdim."*³⁴

"Levlâ" ile başlayan bu hadislerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yatsı namazını gecenin geç vaktinde kılınmasının – ki bu vaktin gecenin yarısı, "üçte birinden sonrasiveya daha geç bir vakit olduğu rivâyet edilmektedir"³⁵ – ümmete zor geleceği endişesiyle yatsı namazının geç vakitlerde edâ edilmesini emretmediği ifade edilmektedir.

Aktardığımız ilk hadiste insanların uyuyup uyandıkları tekrar uyuyup uyandıkları, daha sonra Hz. Ömer'in(öl. 23/644) gelerek insanları namaza davet ettiği belirtilmektedir. Sonrasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gelerek yatsı namazının geç kılınmasıyla ilgili fazilete işaret eden ifadeler kullandığı belirtilmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yatsı namazını –bazı sebeplerden ötürü³⁶– geç kılmasıyla ilgili olarak nakledilen başka bir hadiste ise namazın (cemâat ile) sadece Medîne'de kılındığı³⁷ ve İslâm'ın tam olarak yayılmadığı bir dönemde, kadın ve çocukların yattığı bir sırada Hz. Ömer'in insanları namaza çağırdığı yönünde bilgi verilmektedir.³⁸ Yine kaynaklarda Rasûlullah'ın (s.a.v.), insanlar yatsı namazı için çokluk arz edecek bir sayıya ulaştıklarında yatsı namazını hemen kıldı-

³⁴Ebû Dâvûd, "Salât", 8; Nesâî, "Mevâkît", 20.

³⁵Müslim, "Mesâcid", 639; Ebû Dâvûd, "Salât", 7; Nesâî, "Mevâkît", 21.

³⁶Müslim, "Mesâcid", 639.

³⁷Buharî, "Mevâkîtü's-Salât", 23. Ayrıca bk. Kastallânî, *İrşâd*, 1/504.

³⁸Buharî, "Mevâkîtü's-Salât", 20

ğı, insanların az olması durumunda ise yatsı namazını tehir ettiği bildirilmektedir.³⁹

“Levlâ” ile başlayan hadislerde yine farz olması söz konusu olan bir uygulamadan, Müslümanların zorluk ve meşakkate düşmemeleri için vazgeçilmiştir. Bazı sebeplerden dolayı yatsı namazına geç gelen Hz. Muhammed (s.a.v.), yatsı namazının gecenin üçte biri, üçte birinden daha geç veya gecenin yarısı geçtikten sonra kılınmasının faziletli olduğuna işaret etmiştir. Konuyla ilgili bazı rivâyetlerde sahâbîlerin Hz. Peygamber’i (s.a.v.) mescitte uykularının gelmesine rağmen beklemesi ve mescidi terk etmemesi, ashabın peygambere karşı olan bağlılıklarını ve cemaat ile kılınacak namaza verdikleri önemi tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla yatsı namazını geç vakte kadar bekleyebilen ve uyuyarak namazı terk etmeyecek bir kişinin namazını tehir etmesi daha faziletlidir.⁴⁰ Diğer taraftan konuyla ilgili bazı rivâyetlerde dikkat çekici bir bilgiye yer verilmektedir. Şöyle ki yatsı namazının tehir edilmesi ile ilgili bazı rivâyetlerde bu hadisenin, namazın sadece Medîne’de kılındığı sırada gerçekleştiği yönünde bilgi verilmektedir. Hâlbuki hadise, hicretten sonra vuku bulmuştur. Dolayısıyla –aşağıda da değinileceği üzere-Medîne’nin dışında da namaz kılan Müslümanlar olduğu bilinmektedir. Biz bu hususu araştırdığımızda konuyla ilgili önemli görüşler olduğunu tespit ettik.

³⁹ Buhârî, “Mevâkîtü’s-Salât”, 20.

⁴⁰ Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethü’l-Bârî bi şerhi sahîhi’l-Buhârî*, Dâru’l-Marife, Beyrût, 1379, II, 48.

Mesela Buhârî şârihlerinden olan İbn Receb (öl. 795/1393) namazın Kuba ve bazı ensâr kabilelerine ait mes-citlerde kılındığını söyleyerek verilen bu bilgiye itirazda bulunmuş ve esasen rivâyette geçen bu açıklamanın hadisin râvîlerinden Urve b. Zübeyir'e (öl. 94/713) veya İbn Şihâb ez-Zührî'ye (öl. 125/743) ait olduğunu dolayısıyla konuyla ilgili ibarenin müdrec olduğunu söylemiştir. Aslına İbn Receb, rivâyette ilgili idrac konusuna girmeden önce Hz. Aişe'nin, (öl. 58/678) yatsı namazının geç kılınmasıyla ilgili bazı riva-yetlerde geçen "*Yeryüzü ehlinden sizden başka bu namazı bekle-yen yoktur*"⁴¹ şeklindeki peygamber sözün-den, Müslümanların cemaatle namaz için Medîne dışında hiçbir yerde bir araya gelemedikleri şeklinde anladığını söy-lemiştir.⁴²

Sonuç olarak İbn Receb'e göre namazın Medîne'nin dı-şında kılınmadığı yönünde verilen bilgi müdrec olup tartış-malıdır. Ayrıca İbn Receb, Hz. Aişe'nin, yukarıda sözü edi-len hadisten, cemaat ile namazın sadece Medîne'de kılındığı yönünde bir anlam çıkardığını söylemiş ve ona bir itirazda bulunmamıştır. İbn Receb bu konuda Hz. Aişe'ye bir itiraz-da bulunmadığına göre çok büyük bir ihtimalle o da bu ko-nuda Hz. Aişe gibi düşünmektedir.

Kastallânî (öl. 923/1517) de -idrac konusuna girmeden-rivâyetteki "*o sıra sadece Medîne'de namaz kılınıyordu*" ibaresi-ni, cemaatle namaz sadece Medîne'de kılınıyordu şeklinde yorumlamakta ve bunu İslam'ın henüz Mekke ve Medîne'nin dışında başka bir yere girmemesi ile ilişkililen-

⁴¹ Buhârî, "Mevâkîti's-Salât", 21; Müslim, "Mesâcid", 638.

⁴² Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Şihabuddin b. Receb, *Fethü'l-Bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Muaz Tarık, Dâru İbn'il-Cevziyye, Suudi Arabistan 1422/2002, III, 179, 186.

dirmektedir.⁴³ Kastallânî'nin bu açıklamasından onun İbn Receb gibi söz konusu ibareyi zahiri anlamıyla kabul etmediği anlaşılmaktadır. Süyûtî (öl. 911/1505) de bu görüşü *et-Tevşîh* adlı eserinde desteklemektedir.⁴⁴

Kirmânî'nin (öl. 786/1384) ise rivâyetteki "*o sıra sadece Medîne'de namaz kılınıyordu*" şeklindeki ibareyi İslam dini henüz yayılmamıştı şeklinde gerekçelendirerek söz konusu ibareyi zahirine uygun bir şekilde yorumladığı gözlemlenmektedir.⁴⁵

Naklettiğimiz bu bilgilerden yola çıkarak İslâm'ın Arap Yarımadası'nda henüz tam hâkim olmadığı sırada sadece Mescidi Nebî'de cemaatle namaz kılındığı söylenebilir. Dolayısıyla "*o sıra sadece Medîne'de namaz kılınıyordu*" ibaresinin Medîne dışında hiç namaz kılınılmıyordu şeklinde değilde "*cemaatle namaz sadece Medîne'de kılınıyordu*" şeklinde yorumlanması tarihi bilgilere göre daha ilmîdir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere Medîne'nin dışında Mekke, Kuba gibi yerleşim yerlerinde de namaz kılınılmaktaydı.

d. Ensârdan Olmak:⁴⁶ *لولا الهجرة كنت امرأة من الأنصار*

İslâm literatüründeensâr kelimesi, Hz. Peygamber'i ve muhacirleri yurtlarında barındırmak ve korumak suretiyle onlara yardım eden Evs ve Hazrec kabilelerine mensup Medîneli Müslümanlar için kullanılmıştır.⁴⁷

Kur'an-ı Kerîm'de ensâr zümresi övgüyle anılan bir topluluktur. Mesela Tevbe sûresinin 100. ve 117. âyetlerinde

⁴³ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, I, 501.

⁴⁴ Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Siyûtî, *et-Tevşîh şerhu'l-Câmi'i's-Sâhîh*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1419/1998, II, 617.

⁴⁵Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî*, IV, 212.

⁴⁶ Buhârî, "Fedâilü's-Sahâbe", 74; Müslim, "Zekât", 1061; Tirmizî, "Menâkib", 66.

⁴⁷ Hüseyin Algül, "Ensâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları, İstanbul, 1995, XI, 251.

ensâr ismi özellikle zikredilerek bu zümrenin ilk Müslümanlardan olduğu ifade edilmiş, Allah'ın (c.c.) kendilerinden razı olduğu⁴⁸ ve Allah'ın (c.c.) onlara karşı şefkatli ve merhametli davrandığı buyrulmuştur.⁴⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu kutlu zümreye karşı sevgisini yer yer ifade ettiğini haber veren hadisler bulunmaktadır. Bu hadislerden biri de "Levlâ" ile başlayan ve Ebû Hüreyre'den nakledilen şu rivâyettir:

*"Şayet hicret olmasaydı ben ensârdan bir kişi olurdum."*⁵⁰

"Levlâ" ile başlayan bu hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v.), ensâra karşı beslediği sevgi ve muhabbetine vurgu yaptığı görülmektedir. Hadis ile ilgili değerlendirmeye geçmeden önce, söz konusu hadisin ne zaman söylendiği konusunda bilgi verelim. Hüneyn gazvesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) müellefe-i kulûbdan olan kimselere ganimet malından verip, ensâra bu maldan bir şey vermeyince sanki ensâr alınganlık göstermiş ve bunu hisseden Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hutbe îrâd ederek şöyle buyurmuştur:

"Ey ensâr! Sizler yolunu şaşırmış kimseler iken Allâh benim vâsitamla size hidayet vermedi mi? Sizler bölük pörçük iken Allah benimle aranızda ülfet koymadı mı? Sizler fakir kimseler iken Allah benimle sizi zengin kılmadı mı?" Resûlullah (s.a.v.) her ne söylediye onlar 'En çok minnet Allah'a ve Rasûl'ünedir' diyorlardı. (...) İnsanlar koyun ve develerle giderken sizler Rasûlullah (s.a.v.) ile evlerinize dönmek istemez misiniz? *Şayet hicret olmasaydı ben ensârdan bir kişi olurdum. (...)*⁵¹

Görüldüğü üzere araştırmamızın konusu olan "Levlâ" hadisi, bir savaşta ensârın bilinçlendirilmesi ve motive edil-

⁴⁸Tevbe, 9/100.

⁴⁹Tevbe, 9/117.

⁵⁰Buhârî, "Fedâilü's-Sahâbe", 74; Müslim, "Zekât", 1061; Tirmizî, "Menâkib", 66.

⁵¹Buhârî, "Meğâzî", 53.

mesi için kullanılmış bir Peygamber sözüdür. Hz. Peygamber (s.a.v.), yukarıda da belirttiğimiz üzere bu sözle ensâra olan sevgi ve muhabbetini ifade etmiş ve bu zümrenin taşıdığı fazilete atıfta bulunmuştur.

Öte yandan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "*Şayet hicret olmasaydı ensârdan bir kişi olurum*" sözüyle ne kast ettiği yönünde muhtelif yorumlar yapılmıştır. Şöyle kiyapılan bazı önemli yorumlarda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözünü, şayet (dinî açıdan) vazgeçemeyeceğim hicret nisbesi olmasaydı ben sizin diyarınıza mensup olurum manasında kullanıldığı belirtilmiştir. Başka bir görüşe göre ise Rasûlullah'ın (s.a.v.) baba tarafından olan dayıları ensârdan olduğundan, şayet hicret olmasaydı ben bu bağdan dolayı ensâra mensup biri olacaktım demiş ve böylece ensâr ile olan bağına işarette bulunmuştur. Kurtubî (öl. 671/1273) bu hadisin, insanların anlaşma yoluyla müttefiklerine mensup oldukları ve onların ismini aldıkları gibi bende de sizin isminizi alacaktım manasında olduğunu ifade etmiştir. İbn Kayyim el-Cevzî (öl. 751/1350) ise söz konusu "*Levlâ*" hadisi ile ilgili olarak, Rasûlullah (s.a.v.) hiçbir şekilde neseb ve hicret ile ilgi vasıflarını terk etmeyi istemediğini, ancak Rasûlullah'ın (s.a.v.), bu sözünü, şayet hicret olmasaydı Medîne'ye ve dine yardım etmeye kendisini nispet edeceği manasında kullandığını belirtmiştir.⁵²

Netice itibariyle "*Levlâ*" ile başlayan hadisten, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ensâr topluluğunun kendilerine ganimetten mal verilmemesi nedeniyle bir moral bozukluğu yaşadıklarını farketmesi ve ardından onların gönlünü hoş etmek ve

⁵² İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, 8/51.

psikolojik açıdan onları motive etmek maksadıyla –onların İslâm’a olan hizmetlerinden dolayı- kendisini onlardan bir birey olarak görmeyi yeğlediği; fakat buna hicretin engel olduğu yönünde bir açıklama yaptığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu açıklamasından şu mesajın alınması gerekmektedir. Ensâr,Rasûlullah’ın (s.a.v.)özel bir teveccühünü kazanmış bir zümre ve Rasulullah’ın (s.a.v.) onursal mensûbiyetini elde eden bir kitledir. Dolayısıyla ensâr topluluğu sahabîler içinde ayrı bir konuma sahiptir. Zaten Ebû Hüreyre de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu sözü ile kimseye haksızlık yapmadığı; çünkü ensârın O’nu (s.a.v.) barındırıp ona yardım ettiklerini belirterek onların bu övgüyü hak ettiğine işaret etmiştir.⁵³ Öyleyse Allah’ın (c.c.) dinine yardım eden her zümrenin Rasûlullah’ın (s.a.v.) aidiyetini kazanması ve O’nun (s.a.v.) onursal kitlesi olması muhtemeldir.

e. Kâbe’nin Yeniden İnşası:⁵⁴ *يا عائشة لولا قومك حديث عهدهم
لنقضت الكعبة فجعلت لها بابين*

Müslümanların son kıblegâhı olan Kâbe İslam ibadet esaslarından olan namaz, hac gibi ibadetlerin sahih olmasının temel şartlarındandır. Nitekim Kâbe’ye yönelmeden kılınan bir namaz ve Kâbe tavafı olmayan bir hac sahih değildir.

Kâbe, Kur’an-ı Kerîm’de Mâide suresinin 95. ve 97. âyetlerinde açık bir şekilde “الكعبة” şeklinde ifade edilirken, Kur’an’ın muhtelif yerlerinde Beyt⁵⁵,el-Beytü’l-Atîk⁵⁶, el-Beytü’l-Harâm⁵⁷, el-Mescidü’l-Harâm⁵⁸, el-Beytü’l-Muharrem⁵⁹ gibi farklı isimlerle de anılmıştır.⁶⁰

⁵³ Müsned, 15/215;

⁵⁴ Buhârî, “Fadlû’l-İlim”, 48.

⁵⁵ Bakara, 2/125.

⁵⁶ Hac, 22/29.

⁵⁷ Mâide 5/2, 97.

Kur'an'da geçen bazı âyet-i kerîmelerden⁶¹ Kâbe'nin Hz. İbrâhim'den (a.s.) önce de var olduğu ve Allah'ın (c.c.) bilgilendirmesi doğrultusunda Hz. İbrâhim (a.s.) tarafından yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır. Kâbe'nin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı hususunda ihtilâf olmakla birlikte Hz. İbrâhim'den (a.s.) önce kimin tarafından inşa edildiği hususunda Kur'an'da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁶²

Kâbe hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra "Levlâ" ile başlayan ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kâbe'yi yeniden inşa etme eğilimini konu edinen hadisten söz edelim.

Hz. Aişe'den nakledilen bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

*"Ey Aişe! Şayet Kaomin henüz -küfürden çıkmış- olmasaydı, Kâbe'yi yıkar (yeniden inşa eder) ve onun için, insanların bir kapısından girip bir kapısından çıkacakları iki kapı yapardım."*⁶³

Yine Kâbe'nin yeniden inşası hakkında Hz. Aişe'den nakledilen başka bir rivâyet ise şöyledir:

*"Bilmiyor musun kaomin Kâbe'yi,İbrâhim'in temelini kapsamayacak şekilde inşa etti. (Hz. Aişe) Ben dedim ki Peki bunu İbrâhim'in temellerine göre (tekrar) yapmak istemez misin? Bunun üzerine (Rasûlullah (s.a.v.)) şöyle buyurdu: 'Kaomin henüz küfürden çıkmış olmasaydı (bunu yapardım)'."*⁶⁴

⁵⁸ Bakara 2/144, 149, 150; Mâide 5/2; Tevbe 9/7, 19, 28.

⁵⁹ İbrâhîm 14/37.

⁶⁰ Sadettin Ünal, "Kâbe", *Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları, İstanbul, 2001, XXIV, 15.

⁶¹ Âl-i İmrân 3/96; el-Hac 22/26.

⁶² Ünal, "Kâbe", XXIV, 15.

⁶³ Buhârî, "Fadlül-İlim", 48.

⁶⁴ Buhârî, "Enbiyâ", 12; "Tefsîr", 11; Müslim, "Hac", 1313; Müsned, 41/327.

Nakledilen “Levlâ” hadislerinde Kâbe’nin, cahiliye döneminde Mekkeliler tarafından inşa edilmesi esnasında⁶⁵ (yapılan az yardımdan dolayı) Hz. İbrâhim’in (a.s.) inşa ettiği alanın bir kısmının dışarda bırakıldığı; bu nedenle Kâbe’nin yıkılarak Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tekrar eski temellere göre inşa edilmek istendiği; fakat Kureyş’in İslâm yeni girmesinden ötürü Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bundan vazgeçtiği hakkında bilgi verilmektedir.

Aktardığımız ilk hadiste Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kâbe’yi yıkması durumunda Kâbe’nin girişi ve çıkışı için (doğu ve batıda olacak şekilde⁶⁶) iki kapı yapmak istediği belirtilmektedir. Kaynaklarda geçen başka rivâyetlerde ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kâbe’nin kapısını yerle bitişik olacak şekilde yapmak istediği ve Hicr’den⁶⁷ altı zira’ kadar Kâbe’ye dâhil etmek istediği nakledilmektedir.⁶⁸ Abdullah b. Zübeyir’in (öl. 73/692) (kendi hilafeti döneminde) bu sebepten ötürü Kâbe’yi yeniden inşa ederken Hicri, Kâbe’ye dâhil ettiği rivâyet edilmektedir.⁶⁹ Abdullah b. Zübeyir’in bu girişimi Yezid b. Muaviye (öl. 64/683) döneminde meydana gelen savaşta Kâbe’nin yanmasından sonra gerçekleşmiştir. Fakat İbn Zübeyir’in öldürülmesinden sonra Abdulmelik b. Mervân’ın (öl. 86/705) talimatıyla Hicr’den Kâbe’ye eklenen kısım ve açılan kapılar iptal edilerek eski haline getirilmiştir.⁷⁰

⁶⁵ Kâbe’nin b’setten önce inşası için bk. İsmâil b. Ömer b. Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1407/1986, II, 299-3001.

⁶⁶ Buhârî, “Hac”, 41.

⁶⁷ Hicr için bk. Fuat Günel, “Hicr”, *Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi*, TDV. Yayınları, İstanbul, 1998, XVII, 455-456.

⁶⁸ Müslim, “Hac”, 1333. Rivâyetlerde Kâbe kapısının daha önceden yüksek olduğu ve Kureyş’in bunu istediklerini Kâbe’ye almak için bunu yaptıkları kaydedilmektedir. Buhârî, “Hac”, 41; Müslim, “Hac”, 1333.

⁶⁹ Buhârî, “Hac”, 41; Müslim, “Hac”, 1333.

⁷⁰ Müslim, “Hac”, 1333.

Diğer taraftan Abdullah b. Ömer (öl.73/693)de Hz. Aişe'nin naklettiği hadisi duyunca bu vesileyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hicr'den sonra gelen iki rüknü (şamî ve Irakî) neden istilâm etmediğini daha iyi anlamış ve bunun sebebini Kâbe'nin Hz. İbrâhim'in (a.s.) yaptığı temellere göre inşa edilmediğine bağlı olduğunu belirtmiştir.⁷¹

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) Kureyş'in yeni Müslüman olması nedeniyle Kâbe'nin yeniden inşası düşüncesinden vazgeçmiştir. Zira İslam ile yeni tanışmış bir toplumun, kendilerince de kutsal kabul edilen bir mabedin yıkılıp yeniden inşa edilmesine bir tepki olarak İslâm'dan çıkması muhtemeldi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mükemmel ferasetinin neticesi olarak ortaya koyduğu bu yaklaşımından, alınması gereken mühim bir ders vardır. şöyle ki bir toplumda sosyal düzeyde benimsenen bir kabul ve örf mevcut ise o halde söz konusu toplumu ilgilendiren bazı kararlar alınmadan önce, bu genel kabul ve örf göz önünde bulundurulmalı ve temsil mercî çok daha stratejik davranmalıdır. Aksi takdirde alınacak karar toplum düzeyinde çok büyük bir infiale neden olur ve kaotik bir zemin oluşturur. Ayrıca söz konusu karar Müslümanlar açısından cüzî bir yararın küllî bir yarara tercih edilmesi sonucunu doğurur ki aslında bu da Müslümanların ciddi bir zarara uğraması anlamına gelmektedir.

Öte yandan söz konusu Kâbe, Hz. İbrâhim'in (s.a.v.) yapmış olduğu projede yapılmamış da olsa, bu durum İslâm

⁷¹ Bâcî, *el-Müntekâ*, II, 282. Her iki rüknün istilam edilip edilmemesi konusunda ihtilaf vardır. Bk. Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî, *el-İstizkâr el-Câmi' li mezâhibi'l-fukahâi'l-emsâr ve ulemâi'l-aktâr*, Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1421/200, IV, 199.

ibadetlerinin sahih olması açısından bir problem teŖkil etmez. Zira böyle bir problem söz konusu olsaydı Hz. Peygamber (s.a.v.) her Ŗeye rağmen bu dŖncesini gerekleŖtirdi. Filvâkî İbn Zübeyir herhangi bir risk kalmamasını gerekçe göstererek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu dŖncesini gerekleŖtirmek istese de bu grŖ hem İbn Abbâs hem de dönemin idarecileri tarafından benimsememiŖtir.⁷² Dolayısıyla Kâbe'nin Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde olduğu gibi kalması yönünde olan grŖ dnden bugüne neredeyse herkes tarafından kabul görmektedir.

2. "Temennî Etmek" İle İlgili Bir Değerlendirme

Yukarıda verilen hadislerde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bazı konularda arzu ve istek eğilimi içinde olduğu görülmekte fakat bazı sebeplerden ötürü bu isteklerinden vazgeçtiği gözlemlenmektedir. Hatta naklettiğimiz ilk hadiste Rasûlullah (s.a.v.) açık bir Ŗekilde Ŗehâdeti temennî ettiği belirtilmektedir. Bununla ilgili olarak akla Ŗyle bir soru gelebilir: Acaba bu hadisler ile temennîyi hoŖ karŖılamayan hadisler arasında bir eliŖki var mıdır? Zira bazı hadislerde temennîde bulunmanın hoŖ karŖılanmadıėı bilinmektedir. Biz bu baŖlık altında Rasûlullah'ın (s.a.v.) bu eğilimleri ile bazı hadislerde geçen ve hoŖ karŖılanmayan temennî arasında bir tezatın olmadığını ve bu iki durumun birbirinden farklı olduğunu açıklamaya alıŖacaėız.

Söz konusu mevzuya açıklık getirmesi açısından öncelikle temennînin hoŖ karŖılanmadıėından söz eden önemli bazı hadisleri aktarmak gerekir:

-Eb Hüreyre'den nakledilen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) Ŗyle buyurmuŖtur: "Allah katında güçlü Mümin zayıf

⁷² Bâcî, *el-Müntekâ*, II, 282.

Mümin'den daha sevimlidir. Her hayırda sana fayda verecek şeyleri iste ve yorulma! Başına bir şey geldiğinde, ben (böyle) yapsaydım şöyle şöyle olurdu deme! 'Allah taktir etmiş ve dilemiştir' de! Zira, Lev (ben böyle yapsaydım veya keşke... sözü) şeytanın çalışmasını açar (kolaylaştırır)''⁷³

-Enes b. Mâlik'ten nakledilen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Sizden biri kendisine ulaşan bir zarardan dolayı ölümü temennî etmesin. Şayet illada isteyecekse, 'Ya Rabbi! Hayat benim hakkımda hayırlı olduğu sürece beni diri bırak. Ölüm benim için hayırlı olduğunda ise hayatıma son ver.'" ⁷⁴

-Abdullah b. Ebî Evfâ'dan nakledilen bir rivâyette ise Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Düşman ile karşılaşmayı temennî etmeyin! Afiyet isteyin!"⁷⁵

Hadislerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı hususların arzu edilmesine karşı çıkmıştır. Şöyle ki aktardığımız birinci hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların hayatlarında karşılaştıkları ve olumsuz olarak değerlendirdikleri hallerde vakur davranmaları gerektiğini ve iç çekişme girdabına düşmemeyi öğütlemektedir. Ayrıca bir kişinin "ben böyle yapsaydım şöyle şöyle olurdu" demesine karşı çıkmış ve bununla insanın kendisini suçlayarak psikolojik bunalıma düşmesine engel olmak istemiştir. İkinci hadiste ise bir kişinin başından geçen olumsuz olaylardan dolayı ölümü istememesi gerektiği ifade edilmekte ve kişinin

⁷³ Müslim, "Kader", 8; İbnMâce, Sünnet", 10, 1/58; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ, (Muhakkik mukaddimesi)*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrût, 1424/2003, X, 152.

⁷⁴ Buhârî, "Merdâ", 19; Müsned, 21/200; Beyhâkî, 3/529.

⁷⁵ Buhârî, "Temennî", 96; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 96, 4/269; Beyhâkî, 9/129. İmâm Buhârî (öl. 256/870) metin içinde aktardığımız son iki hadisi "temenni edilmesi hoş karşılanmayan şeyler" başlığı altında zikretmektedir.

hayatın hayırlı yönlerini görmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Üçüncü hadistede ölüm ve acı gibi sonuçları olan savaşın temennî edilmemesi istenmiştir.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yapmak arzusunda olduğu ve bazı sebeplerden ötürü yapmaktan vazgeçtiği şeyler ile yukarıda temennî edilmesi hoş karşılanmayan şeyler arasında açık farklar bulunmaktadır. Zira yukarıda aktardığımız "Levlâ" ile başlayan hadislerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir şeye karşı arzu duymakla birlikte o şeyi direkt temennî etmediği anlaşılmaktadır. Bu durum hadis kaynaklarında geçen birçok farklı hadiste de görülmektedir.⁷⁶ Ayrıca verilen hadis örneklerinde Rasûlullah'ın (s.a.v.) yapma eğilimi içinde bulunduğu şeyler, Müslümanlar için hayırlı olabilecek ve onlara Rahmân'ın (c.c.) rızasını kazandıracak şeylerdir. Buna karşın hadislerde temennî edilmesi hoş karşılanmayan şeyler ise insana hiçbir faydası olmayan, kişiyi bunalıma ve yaşadığı hayattan zevk almamaya sevk edecek negatif şeylerdir.

Öte yandan İmâm Nevevî Hz. Peygamber'in (s.a.v.) - kendisinden sonraki Müminler için - "Kardeşlerimizi çok görmek isterdim" hadisinin şerhinde âlimlerin bu hadisten yola çıkarak hayrı temennî etmenin, özellikle âlim ve sâlih kimseleler ile karşılaşmayı temennî etmenin caiz olduğunu yönünde bir kanaate sahip olduklarını belirtmiştir.⁷⁷

⁷⁶ Buhârî, "Temennî", 2, 9, 3. Fakat bununla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğrudan bir kişi tarafından korunmak için temennide bulunduğu da rivâyet edilmektedir. Nitekim bazı kaynaklarda Hz. Rasûlullah'ın (s.a.v.) bir keresinde "Keşke ashâbımdansalih bir kişi çıksa da beni gece korusa!" Diye bir temennî de bulunduğu ve ashâbından olan Sa'd b. EbîVakkâs'ın(öl.55/675) (Müsnedrivâyetinde bu kişi Sad b. Mâlik şeklinde geçmektedir.) gelerekRasûlullah'ı (s.a.v.) koruduğu ve böylece Hz. Peygamberin (s.a.v.) rahatça uyuduğu kaydedilmektedir. Buhârî, "Temennî", 4; Müslim, "Fedâilü's-Sehâbe", 2410; Müsned, 42/18.

⁷⁷ Nevevî, *şerhu Müslim*, III, 138.

Dolayısıyla söz konusu hadisler arasında bir çelişki görünmemekle beraber hadislerden –vukuu mümkün olsun olmasın- Hz. Peygamber’in (s.a.v.) güzel ve hayırlı olan şeylerin temennî edilmesinde bir sakınca görmediği fakat şer ve yararı olmayan şeylerin temennî edilmesini de hoş karşılamadığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) birçok üslup ve tarzda insanlara tebliğde bulunduğu bilinmektedir. Biz bunları kaynaklarda geçen sahih rivâyetlerden anlamaktayız. Bu rivâyetler içinde “Levlâ” ile başlayan hadislerin çok farklı bir yönü vardır. Nitekim bu hadislerde belli maslahatlardan dolayı belli uygulamalardan vazgeçildiği görülmektedir. Yaptığımız araştırmada “Levlâ” ile başlayan hadislerde, bir şârî olarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir takım maslahatlardan dolayı Müslümanlara kolaylık tanıdığı gözlemlenmektedir. Şöyle ki Hz. Peygamber (s.a.v.) bir taraftan şehâdeti çok arzulamasına rağmen bu nedenle bütün savaşlara katılmak istediğini fakat savaşa katılacak imkâna sahip olamayan kimselerin üzülmemeleri için her savaşa katılmadığını belirtmiş, bir taraftan da imkânı olanların dikkatini cihad ve şehâdetin önemine çekmiştir. Rasûlullah’ın(s.a.v.) bu yaklaşımı O’nun (s.a.v.) tebliğde bulunduğu kitlenin bireylerinden habersiz kalmadığı ve sosyal gözlem yoluyla bu kitlenin ruh halini tespit ederek pratikte onlara psikolojik destekte bulunduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) tebliğde bulunduğu kitlenin zorluk yaşamaması için onların her namaz ve abdest için misvâk kullanmalarını ve yatsı namazını geç vakitte kılma-

larını zorunlu hale getirmemiştir. Bu durum, Allah'ın (c.c.) kontrolünde olan Rasûlullah'ın (s.a.v.), bazı hüküm ve uygulamalarının farz kılınmasında yetki sahibi olduğu gibi bazı hüküm ve uygulamalarının farz edilmemesinde de yetki sahibi olduğunu göstermektedir. Aslında Rasûlullah'ın (s.a.v.) zorluk çıkarmamak için verdiği bu kararları Mâide sûresinin 6. ve Hac sûresinin 78. âyetlerinde belirtilen “dinde zorluk kılınmadığı” beyanıyla da paralellik arz etmektedir. İlgili hadislerden mezkûr iki hususun farz kılınmamasına karşın bu iki hususun önemine ayrıca işaret edildiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v.) İslâm dininin yayılmasına ve Müslümanların maddi ve manevi açıdan desteklenmesine çok büyük katkı sağlayan ensârdan olmak istemiş fakat buna engel olan şeyin hicret olduğunu belirtmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) ensâra olan bu eğilimi, onların izzet ve şereflerinin yüceliğine delalet etmekte ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) onursal mensûbiyetini kazanan bir topluluk olduklarını göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Kureyş'in küfre rücu etmesi ihtimaline binaen Kâbe'yi Hz. İbrâhim'in (a.s.) temelleri çerçevesinden yeniden inşa etmekten vazgeçmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) bu stratejisinden, bir toplumda hâkim olan ve genel kabul gören bir anlayışa müdahale edilmesi, İslâmî açıdan daha kötü sonuçlar doğuracaksa bu anlayışa müdahale edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Tabii ki bu anlayışın İslâmî açıdan bir sakıncasının bulunmaması gerekir.

Diğer taraftan yaptığımız araştırma neticesinde “Levlâ” hadislerinde Râsûlullah'ın (s.a.v.) bazı temennîler içinde olduğu görülmekte fakat bu hadislerin temennîde bulunmayı hoş karşılamayan diğer hadislerle bir çelişki arz etmediği

anlaşılmaktadır.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki en az hadis tarihi, hadis usulü, hadislere eleştirel yaklaşım vb. çalışmalar kadar, hadislerin manalarının anlaşılmasına yönelik çalışmaların akademik camiada yoğun bir şekilde hız kazanması ve sahih hadisler çerçevesinde halka yönelik bir takım özel programların yapılması gerekmektedir. Nitekim yer yer kamuoyu karşısında hadis/sünnet ekseninde yapılan tartışmalar halkı, öyleyse hangi hadisin sahih olduğunu ben nerden bileceğim düşüncesine ve sahih olan hadislere karşı da bir tavır almaya sevk etmektedir. En azından bunu kendi çevremizde yaptığımız gözlemler ile tespit edebiliyoruz.

Dolayısıyla sahih hadislere yönelik esen olumsuz havanın bizzat hadis uzmanları tarafından değiştirilmesi gerektiğini ve sahih hadisler çerçevesinde hem akademik hem de halka yönelik yoğun çalışmaların yapılmasının elzem olduğunu düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Algül, Hüseyin. “Ensâr”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/251-252. İstanbul: TDV. Yayınları, 1995.
- Aynî, Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî fi şerhi sahihi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-hyâi't-Turâsi'l-A'rabî.
- Baytop, Turhan, “Misvâk” .30/190-191. *Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV. Yayınları, 2005.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. es-Sünenü'l-kübrâ, 11 Cilt. (Muhakkik mukaddimesi). thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye. 3. Basım. 1424/2003.

- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. *el-Câmiu's-sahîh*. 6 Cilt. thrc. Mustafâed-Dîb el-Buğâ. Beyrut: Dâru'l-İbni'l-Kesîr/el-Yemâme, 3. Basım, 1993/1407.
- EbûDâvûd, Süleymân b. Eşâ's el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenu Ebî Davûd*. 7 Cilt. thk. Şuayb el-Arnaûd. v.dğr..Beyrût: Dâru Risâleti'l-Alemîyye, 1430/2009.
- Bâcî, Süleyman b. Halef b. Sa'd.el-Müntekâ *şerhü'l-Muvatta*, 7. Cilt. Mısır: Matbaatü's-Saade, 1. Basım. 1332/1914.
- Ğalâyînî, Mustafa. *Câmiu'd-durûsi'l-'arabîyye*. 3 Cilt. Beyrût: el-
  - Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali.el-Kevâkibü'd-derârî fi *şerhi's-sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, 2. Basım, 1417/1981.
  - Kurtubî, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed.el-İstizkâr *el-Câmi' li mezâhibi'l-fukahâi'l-emsâr ve ulemâi'l-aktâr*. 9. Cilt.thk. Salim Muhammed Atâ v.dğr. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. 1421/200.
  - Murâdî, Yakûb Hasan b. Kâsım. *el-Cenâ'd-dânî fi hurûfi'l-meânî*, 1 Cilt. thk. Fahreddin Kabâv. dğr. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1. Basım. 1413/1992.
  - Münâvî, Muhammed Abdurrauf. *Feydü'l-Kadîr şerhü'l-Câmi'i's-sağîrminêhâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*. 6 Cilt. ts. AhmedAbdusselam.Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1322/2001.
  - San'anî, Muhammed b. İsmail b. Salâh.et-Tenvîr *şerhü'l-câmi''is-sağîr*. 11 Cilt. thk. Muhammed İshak, Riyâd: Mektebetü'd-Dâri's-Selâm, 1432/20011.
  - Siyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir. *et-Tevşîhşeru el-Câmi'i's-Sâhîh*. 9. Cilt. thk. Rıdvân Câmi Rıdvân. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1419/1998.
  - Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylü'l-*

evtâr şerhu Münteke'a-Ahyâr, 8 Cilt.thk. İsamuddin es-Sabâbetî. Mısır: Dâru'l-Hadis, 1. Basım, 1413/1993.

▪ Günel, Fuat. "Hicr", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. 17/455-456. İstanbul: TDV. Yayınları, 1998. 17/455-456.

▪ İbn Battâl, Alî b. Halef b. Abdulmelik Ebû Hasan. *şerhu sahîhi'l-Buhârî*. thk. Yâsir b. İbrâhim. 10 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Basım, 1423/2003.

▪ İbn Hacer, Ahmet b. Ali el-Askalânî. *Fethü'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. tsh. Muhibuddin el-Hatîb, v.dğr. Beyrût, Dâru'l-Marife, 1379.

▪ İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. 50 Cilt. thk. Şuayb el-Arnâûd v. dğr. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle., 1. Basım, 1999/1420.

▪ İbn Kesir, İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1407/1986.

▪ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. 5 Cilt. thk. Şuayb el-Arnâûd, Muhammad v.dğr. Di- maşk: DâruRisâleti'l-A'lemîyye, 2. Basım, 2009/1430.

▪ İbn Receb, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Şihabuddin. *Fethü'l-Bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, 6. Cilt. thk. Ebûmuaz Tarık, Suudi Arabistan: Dâruİbn'il-Cevziyye, 2. Basım, 1422/2002.

▪ Kastallânî, Ahmed b. Ahmed, *İrşâdu's-Sârîli şerhi sahîhîl-Buhârî*, 10 Cilt. Mısır: el-Metbeatu'l-Kübrâ el-Emîrîyye, Mısır, 1323.

▪ *Ku'rân-ı Kerîm Meali*. çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 12. Basım, 2011.

▪ Kurtubî, Yusuf b. Abdullah b. Ömer. *et-Temhîdlimâfi'l-Muvattamine'l-meânîve'l-esânîd*. 24. Cilt. thk. Muhammed b.

Mustafa el-Alevî v.dğr. Mağrib: Vizâretü'l-Umûmi'l-Evkâf, 1387/1968.

Mektebetü'l-'Asriyye, 28. Basım. 1414/1993.

▪ Meral Çörtü, Mustafa. *Arap Dil Bilgisi Nahiv*, 1 Cilt. İstanbul: M.Ü.İ.F.A.V.,15. Basım. 2013.

▪ Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. HaccâcEbû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. 5 Cilt. thk. Muhammed FuadAbdu'l-Bakî. Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye/Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1. Basım, 1991/14129.

▪ Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî bi şerhi'l-hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve hâşiyeti'imâmî's-Sindî*. 8 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmîyye.

▪ Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya *el-Minhâc şerhu sahihi Müslim b. Haccâc*.9. Cilt. Beyrût: Dâru'lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım. 1392.

▪ Tirmizî, Ebûİsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ. *Sünenü't-Tirmizî*, 5 Cilt. thk. M. Fuad Abdalbaki. Şeriketu Mekteb ve Matbaat-u Mustafa el-Bâbî ve Evladîh, 1962/1382.

▪ Ünal, Sadettin. "Kâbe".*Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi*.24/14-21. İstanbul: TDV. Yayınları, 2001.